

ГОЛОВНЯ А.В.

(Національний авіаційний університет)

**СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА
ПОРІВНЯННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ
РЕДЬЯРДА КІПЛІНГА**

У статті розглядаються основні способи передачі культурного компонента порівняння при перекладі художніх прозових творів класика світової літератури Редьярда Кіплінга. Визначено найбільш вдалі засоби адекватного перекладу порівнянь, які носять національно-культурну специфіку.

Ключові слова: порівняння, культурний компонент, переклад, еквівалент, калькування.

Головня А.В. Способы передачи культурного компонента сравнения при переводе художественной прозы Редьярда Киплинга. В статье рассматриваются основные способы передачи культурного компонента сравнения при переводе художественных прозаических произведений классика мировой литературы Редьярда Киплинга. Определены наиболее удачные способы адекватного перевода сравнений, которые носят национально-культурную специфику.

Ключевые слова: сравнение, культурные компонент, перевод, эквивалент, калькирование.

Golovnia A.V. Ways of the Comparison Cultural Component Transfer while Translating the Prose of Rudyard Kipling. In the article there are discussed the main ways of the comparison cultural component transfer while translating the prose of the classic of the world literature Rudyard Kipling. There are defined the most successful means of the comparison adequate translation that bear national cultural specificity.

Key words: comparison, cultural component, translation, equivalent, tracing.

Дослідження культурного компоненту мови є однією з актуальних проблем сучасного мовознавства, оскільки неможливо пізнавати мову, не враховуючи таких екстралінгвістичних чинників, як етнічний, культурний, історичний та інші. Засновниками даного напрямку мовознавства слід вважати В.Г. Костомарова та Є.М. Верещагіна, котрі запропонували лінгвокраїнознавчу теорію слова. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки цією проблемою займається ціла низка провідних мовознавців [Алефиренко 2002; Бабушкин, Жукова 2001; Бельчиков 1988; Брюховская 2001; Голубовська 1996; Карасик 1996], які вважають, що читач художнього твору потрапляє у певні культурні рамки: у ньому немов матеріалізуються всі мовні та немовні системи [Федонькіна, Масленникова 2000, с. 83], які існували та існують у певному суспільстві. У текстах зафіксований та відтворений історичний, соціальний,

культурний та життєвий досвід лінгвокультурної спільноти, досвід, до якого на підсвідомому рівні звертаються носії мови [Крючкова 2005, с. 96].

Об'єктом дослідження даної статті є порівняння як засіб створення образності у художній прозі Редьярда Кіплінга. **Предмет** дослідження – основні засоби передачі культурного компоненту, які використовуються перекладачами при перекладі художніх прозових творів автора. **Метою** дослідження є визначення основних способів передачі культурного компоненту порівняння. Для реалізації зазначеної мети необхідно виконати наступні **завдання**: 1) відібрати та проаналізувати лексичні одиниці, які містять порівняння, що несуть у собі культурно специфічне значення; 2) визначити основні засоби перекладу культурного компоненту у порівнянні; 3) проаналізувати випадки використання засобів передачі культурного компоненту порівняння та визначити їх адекватність.

Мова Редьярда Кіплінга відзначається образним характером. Цьому сприяє широке використання метафори та метонімії. Використовуючи їх, автор виражає основні поняття, що важливі для його картини світу. Будь-яке з цих особливостей має різні прояви, і лише при їхньому метафоричному зображенні є можливість передати нюанси, що у своїй сукупності становлять важливі поняття, закладені у свідомості певного національно-культурного угруповання.

Особливий інтерес представляють так звані «образні порівняння», більшість з яких не співпадають в різних мовах. Те, що представники однієї культури виділяють і підкреслюють одні властивості тварин, а представники іншої культури – інші властивості, нерідко пояснюється «міфологічним контекстом»: властивості, якими наділені тварини в казках, міфах, легендах, билинах однієї культури закріплені в свідомості носіїв даної культури, і та або інша ознака згодом асоціюється з конкретною твариною.

Тому, до основних проблем перекладу стійких порівнянь відносяться наступні:

1. Приналежність порівнянь англійської і української мов до різних стилістичних пластів лексики (*to know like the book* (neutral) і *знати як облупленого* (розмов.);
2. Національна специфіка образу порівняння (*to fight like Kilkenny cats* і *боротися не на життя, а на смерть*);
3. Різні асоціації, експресивність і оцінка, втілені у образі порівняння (*to work like a horse* – (with great energy) і *працювати як кінь* (насилу, часто непосильним, надриваючись); *to feel as snug as a bug in a rug* – *відчувати себе як у Христа за пазухою*;
4. Втрата фонетичних ефонічних засобів (*as busy as a bee, as red as raspberries, as brown as a berry, as green as grass, as simple as socks*).

Образність є однією з найважливіших характеристик стійких порівнянь. Найменше проблем виникає з універсальними для української і англійської культур порівняннями. Але ця група є вельми нечисленною унаслідок значної розбіжності внутрішньоструктурних ознак англійської і української мов.

Найскладніше перекладати порівняння, що містять національно-специфічний образ, який може бути або 1) незнайомий культурі перекладу, або 2) інакше інтерпретуватися. Такі міжкультурні ускладнення вимагають особливого розгляду і вироблення спеціальної стратегії з подолання труднощів при перекладі.

До національно-специфічних відносяться, по-перше, порівняння, образи яких характеризуються яскраво-вираженим національним колоритом (*as cunning as Tabaqui, to dance like Mor the Peacock*), і, по-друге, порівняння, образи яких схожі на рівні плану виразу, але розрізняються по своєму змістовному наповненню і асоціаціям (*as scared as a rabbit, to work like a horse, as cross as a bear*).

What would the Jungle think if I, the Black Panther, curled myself up like Sahi the Porcupine, and howled? [Kipling 1994, с. 39].

Що подумали б Джунглі, як би я, чорна пантера, почала вихилатись, немов який-небудь Сагі, дикобраз, та ще й вила при цьому? [Кіплінг 1979, с. 35].

У випадку з реаліями проблема очевидна, і перекладач вибирає стратегію для її вирішення (калькує образ, вдається до описового перекладу або супроводжує реалію лінгвокультурологічним коментарем). Випадки ж, коли образи на рівні плану виразу співпадають, але мають різний асоціативний і оцінний потенціал, становлять найбільші труднощі, оскільки не ідентифікуються як проблемні. Наприклад, в англійській мові *to work like a horse* коневі приписуються такі якості як енергійність, бадьорість, натиск при виконанні роботи, тоді як для українського коня ці якості не характерні. Український вираз *працювати як кінь* підкреслює непосильний, такий, що вимотує характер праці. Крім того, в українській мові, завдяки різноманітним засобам афіксації, виникають додаткові образні ресурси: кінь і конячка відрізняються по ряду ознак: кінь може бути тягловим, загнаним, витривалим, вона може виконувати важку роботу, конячка ж асоціюється з витонченістю, легкістю, жвавістю [Рыженкова 2009, с. 10].

Переклад вважається адекватним і еквівалентним, якщо перекладачеві вдається зберегти не тільки фактичну, але і експресивну, емоційну, оцінну інформацію, тобто передати як денотативне, так і конотативне значення слова або виразу.

Mowgli in the grass began to shake as though he had the fever [Kipling 1994, с. 317].

Мауглі сидячи у траві, затремтів, наче в лихоманці [Кіплінг 1979, с. 164].

При передачі оцінки та експресивності порівняння можна скористатися наступним алгоритмом: 1) Визначити, який з компонентів конотації виконує домінуючу функцію в тексті і виявити функцію порівняння в тексті (іронія, посилення, створення образності). 2) Відповідно до цієї функції і за допомогою засобів мови перекладача підібрати оптимальний для даної ситуації спосіб перекладу.

Переклад порівнянь залежить від ряду чинників, що визначають рішення перекладача у кожному конкретному випадку. При передачі порівняння

враховується його тип (стійке, авторське або перетворене автором мовне порівняння) і стилістичні характеристики (образність, оцінка і експресія).

Умови і закономірності перекладу на українську мову багато в чому визначаються схожістю і відмінностями 1) у структурі і принципі побудови порівняльного звороту, 2) у емоційно-оцінних асоціаціях порівнянь у мові оригіналу і мові перекладу, 3) у соціально-культурних перевагах вживання. На переклад впливає як вузький контекст (на рівні пропозиції), так і ширший контекст (на рівні абзацу або навіть всього тексту твору).

Приклади перекладу порівнянь повним еквівалентом є скоріше винятком, ніж правилом в силу не тільки мовних, структурних особливостей мов, але і їхніх культурних, соціальних та оцінних відмінностей.

Як у англійській, так і в українській мові лев є уособленням сміливості і хоробрості (порівняємо: “powerful”, “impressive” or “brave” і «сильний», «могутній», «хоробрий»). Порівняння співпадають також на стилістичному рівні, будучи книжними. На цій підставі переклад можна вважати повним еквівалентом.

Якщо образні основи української та англійської мов різняться, перекладачі, як правило, використовують аналог для передачі інформаційного потенціалу порівняння:

Still ran Dingo – Yellow-Dog Dingo – hungrier and hungrier, grinning like a horse-collar [Kipling 1994, с. 60].

Бо за ним гнався та гнався Дінго, рудий пес Дінго все голодніший та голодніший, що роззявив пащу, схожу на темний порожній льох [Кіплінг 1984, с. 65].

В цьому прикладі перекладач не залишає авторське порівняння «пащі» з «сідлом», а застосовує аналог, порівнюючи «пащу» з «темним льохом». Такий варіант є досить влучним, він експресивний та інформативний для українського реципієнта.

Наступний приклад демонструє нам застосування такого перекладацького прийому як опущення:

For he hopped like a cricket; like a pea in a saucer or a new rubber ball on a nursery floor [Kipling 1994, с. 61].

Бо той скакав, мов суха горошина у горщику, мов новий гумовий м'ячик у дитячій кімнаті [Кіплінг 1984, с. 65].

В даному випадку перекладач опустив порівняння *he hopped like a cricket*. Насправді, переклавши це словосполучення еквівалентним *стрибав мов цвіркунчик*, перекладач не спотворив би зміст і не порушив образності тексту. Навпаки, таке порівняння дуже близьке українцям і носить експресивний характер. Тому, на нашу думку, в цій ситуації такий метод не є цілком виправданим.

З метою пояснення порівняння, котре не має в українській мові на еквіваленту ні аналогу та не може бути перекладено дослівно, перекладачу слід вдатися до описового перекладу:

Jungle-fashion, he slept out the rest of that night and all the next day, for his instincts, which never wholly slept, warned him there was nothing to fear [Kipling 1994, с. 320].

За звичаями Джунглів, Мауглі проспав решту ночі і весь наступний день; його інстинкт, що повністю ніколи не засинав, підказував, що в цій хаті нічого боятися [Кіплінг 1979, с. 167].

Такий переклад є влучним і чітко передає зміст англійського словосполучення.

Калькування як перекладацький прийом використовується тоді, коли образ порівняння зрозумілий носіям культури перекладу. Це стосується порівнянь, що містять в своєму складі терміни спорідненості, природні явища, а також міфологічні образи, знайомі обом культурам.

The Butterfly's Wife looked at Balkis, and saw the most beautiful Queen's eyes shining like deep pools with starlight on them [Kipling 1994, с. 149].

Метелиха поглянула на Балкіс і побачила, що очі в красуні султанши сяють, немов глибокі чисті озера, в яких відбиваються зорі [Кіплінг 1984, с. 43].

Використання калькування як прийому виправдано тоді, коли інформація, що передається порівнянням еквівалентна на семантичному, емоційному, стилістичному рівнях. Проте, як впливає з аналізу прикладів, перекладачі часто зловживають калькуванням, використовуючи його навіть тоді, коли воно недоречне в українському тексті: має інший асоціативний потенціал, пов'язано з приписуванням образу порівняння інших властивостей і якостей:

He could see the charcoal-burners huddled in a knot, old Buldeo's gun-barrel waving like a banana-leaf, to every point of the compass at once [Kipling 1994, с. 194].

Хлопчик бачив, як усі вуглярі збилися до купи, як рушниці старого Бульдео затремтіла мов банановий лист, і завертілася то в один, то в другий бік [Кіплінг 1979, с. 95].

У цьому випадку було б доречніше використати не калькування, а метод аналогу і ввести в текст перекладу порівняння з українським культурним компонентом, наприклад: *затремтіла мов кленовий лист*.

Розглянемо наступне порівняння, переклад якого призвів до спотворення експресивного значення висловлювання.

He did this, Best Beloved, to show that his heart was as white as the birch-bark and that he meant no harm [Kipling 1994, с. 82].

Цим він хотів сказати, серденько моє, що в душі у нього немає нічого лихого і що серце його чисте, як біла березова кора [Кіплінг 1984, с. 105].

Порівнюючи серце з білою корою берези, автор твору хотів підкреслити його невинність та чистоту. Проте для українського читача таке порівняння не є експресивним і викликає відчуття чужерідності. Адже концепт берези ми використовуємо для позначення стрункості. Тому, у цьому випадку доречніше було б використати такі порівняння як *чистий мов сльоза, кришталь, невинний мов усмішка немовляти* тощо.

I must if you insist on looking like a sun-flower against a tarred fence [Kipling 1994, с. 39].

Та, мабуть, доведеться, якщо ти й далі скидатимешся на соняшник під почорнілим тином [Кіплінг 1984, с. 30].

У вищезазначеному порівнянні перекладач також зберіг авторське порівняння, проте, це не призвело до спотворення образності, оскільки соняшник під тином присутній асоціативній картині українського читача.

Важливою закономірністю при використанні калькування є не тільки наявність відповідного образу в мові перекладу. У процесі аналізу прикладів були виявлені випадки, коли українська мова не мала необхідних порівнянь, проте калькування органічно вписувалося в український текст, не викликаючи відчуття чужорідності і неприйнятності. Такі випадки стосуються, перш за все, тих понять, які близькі або схожі в обох культурах.

В наступному прикладі перекладачеві, нажаль, не вдалося передати образ таким чином, щоб у читача не виникало відчуття чужорідності:

You show up in this dark place like a mustard-plaster on a sack of coals [Kipling 1994, с. 38].

Але тебе в цьому місці видно, як жовтий гірчичник на спині вугляра [Кіплінг 1984, с. 28].

You show up in this dark place like a bar of soap in a coal-scuttle [Kipling 1994, с. 38].

Адже тебе в цьому місці видно, як брусок мила у відерці з вугіллями [Кіплінг 1984, с. 28].

І хоча поняття *мило* та *вугілля* є рідними в українській мові, проте вживання цих лексем разом у порівнянні викликає відчуття неприйнятності. Таке порівняння не є емоційно-експресивним в українській мові. Загалом, такі авторські порівняння становлять великі труднощі для перекладача, проте, вдаватися до калькування в такому разі, слід дуже обережно. Адже, в першу чергу потрібно передати саме емоційність та експресивність образу. У даному випадку можливе перетворення авторського порівняння. Можливо, було б доречніше, якби перекладач переклав своїм порівнянням, яке б не лише передало початковий образ, але й було б близьким для української культури. Наприклад: *видно, як червоний мак посеред степу* тощо.

Використання аналога при перекладі характерний для таких порівнянь, образна основа яких відрізняється в англійській і українській мовах. Такий спосіб перекладу продуктивний в тих випадках, коли початковий образ не здатний викликати у читача тих асоціацій, які виникають у англомовного читача, і вимагає заміни з об'єктивних причин.

Отже, ефективність передачі порівняння як інформаційно насиченої одиниці залежить від того, якою мірою переклад зберігає закладену в початковому тексті інформацію: 1) об'єктивну, або наочно-логічну, таку, що відображає певний фрагмент реальної дійсності; 2) експресивну, емоційну і естетичну (здатність порівняння викликати у читача певні відчуття і емоції через яскраву образність, що лежить в основі порівняння), 3) стилістичну (співвіднесення порівняння до того або іншого функціонального стилю або підстилю).

Проаналізувавши переклади прози Редьярда Кіплінга на українську мову, ми дійшли **висновку**, що перекладач в більшості випадків застосовував прийом

калькування, в результаті чого деякі порівняння втратили стилістичні характеристики та викликали відчуття чужорідності в тексті реципієнта. Тому, подальшою **перспективою** наукового пошуку в обраному напрямі може стати більш глибоке дослідження особливостей та способів передачі порівнянь на українську мову, що становлять особливі складнощі для перекладача.

Література

1. *Алефиренко Н.Ф.* Этноязыковое кодирование смысла в зеркале культуры // Мир русского слова. – СПб., 2002. – № 2. – С. 69–74.
2. *Бабушкин А.П., Жукова М.Т.* Перевод художественного произведения как культурная адаптация картины мира // Язык, коммуникация и социальная среда: Межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж, 2001. – С. 28–33.
3. *Бельчиков Ю.А.* О культурном коннотативном компоненте лексики // Язык: система и функционирование: Сб. науч. тр. – М.: Наука, 1988. – С. 3–5. – Режим доступа: http://teneta.rinet.ru/rus/be/belchikov_ov_ocultnconnot.htm. – Заголовок з екрану.
4. *Брюховская Л.Г.* Язык – как носитель этнокультурных норм. // Межкультурные коммуникации в когнитивном аспекте: V Житниковские чтения: Всерос. науч. конф. – Челябинск: Челябинский гос. ун-т, 2001. – С. 200–203.
5. *Голубовська І.О.* Національно-мовна картина світу в її лексичній іпостасі // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: Проїм-М, 2002. – С. 92–98.
6. *Карасик В.И.* Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты: Сб. науч. тр. – Волгоград. – Архангельск: Перемена, 1996. – С. 3–16.
7. *Kipling R.* Мауглі. / Пер. з англ. В.Й. Прокопчука та інш. – К.: Веселка, 1979. – 272 с.
8. *Kipling R.* Як і чому: Казки. Для мол. шкіл. в. / Пер. з англ. Л.Т. Солонька. – К.: Веселка, 1984. – 128 с.
9. *Крючкова Н.В.* Лингвокультурное варьирование концептов. – Саратов: Научная книга, 2005. – 165 с.
10. *Рыженкова А.А.* Авторские преобразования устойчивых сравнений как объект перевода: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Санкт-Петербургский государственный ун-т. – С-П., 2009. – 21 с.
11. *Федонькина С.К., Масленникова Л.В.* Художественный текст как средство межкультурной коммуникации // Межкультурная коммуникация: Всерос. науч. конф. – Омск: Омск. гос. ун-т. – 2000. – С. 81–85.
12. *Kipling R.* Just So Stories. – N.Y.: Penguin Books, 1994. – 160 p.
13. *Kipling R.* The Jungle Books. – N.Y.: Penguin Books, 1994. – 335 p.